

[1–2021]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[1-2021]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

Editorial – Theoretically Informed History Writing and Present-Minded Questions	5
---	---

1. Studie a eseje | Studies and Essays

WILLIAM O'REILLY – The Risky Business of Migration. Interdisciplinary Approaches to Decision Making and Risk in the Study of Migration <i>Riskantní migrace: Interdisciplinární přístupy k rozhodování a rizikům ve studiu migrace</i>	11
--	----

RADMILA ŠVAŘIČKOVÁ SLABÁKOVÁ – Orální historie v druhém desetiletí 21. století: od reflexivity a komunity k extremitě a pandemii covidu-19 <i>Oral History in the Second Decade of the 21st Century: From Reflexivity and Community to Extremes and Covid-19 Pandemic</i>	37
---	----

LENKA HANOVSKÁ – Modernizace české filozofie na základě zvýznamnění pojmu osoby. Je personalismus Ferdinanda Pelikána a Karla Vorovky formou individualismu? <i>Modernisation of Czech Philosophy Based on Emphasising the Concept of Person: Is Ferdinand Pelikán's and Karel Vorovka's Personalism a Form of Individualism?</i>	59
---	----

JAN POTOČEK – Melancholie a sebevražda v díle Roberta Burtona <i>Melancholy and Suicide in the Work of Robert Burton</i>	84
--	----

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

VERONIKA ČAPSKÁ – 'I feel like I am a hybrid myself'. An Interview with Professor Peter Burke (University of Cambridge) <i>„Sám se cítím jako hybrid“. Interview s profesorem Peterem Burkem (University of Cambridge)</i>	109
--	-----

MILENA BARTLOVÁ – Marshal Koněv and the Immaculate Virgin: Some Art-Historical Issues in the Czech Politics of Memory <i>Maršál Koněv a Panna Marie: Uměleckohistorický kontext české politiky paměti</i>	130
---	-----

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

PAVEL HIML – <i>Pozorovat, popsat, stvořit. Osvícenská policie a moderní stát 1770–1920</i> (Lukáš Fasora)	143
JAROSLAVA HOFFMANNOVÁ – <i>Jaroslav Werstadt (1888–1970). O minulosti pro přítomnost</i> (Tomáš Pánek)	146
MARTIN JEMELKA, JAKUB ŠTOFANÍK – <i>Víra a nevíra ve stínu továrních komínů: náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)</i> (Tomáš Mašek)	150
ZDENĚK KÁRNÍK – <i>Na úsvitu dějin české sociální demokracie. Od prvopočátků hnutí k základním moderní politické strany (1844–1893)</i> (Tomáš Schejbal)	156
SARAH LEMMEN – <i>Tschechen auf Reisen. Repräsentationen der außereuropäischen Welt und nationale Identität in Ostmitteleuropa 1890–1938</i> (Filip Herza)	159
VÍT SCHMARC – <i>Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu</i> (Denisa Nečasová)	162
Editorial Note	167
Upozornění redakce	170

MELANCHOLIE A SEBEVRAŽDA V DÍLE ROBERTA BURTONA¹

Jan Potoček

Melancholy and Suicide in the Work of Robert Burton

The aim of this study is to elucidate Burton's conception of suicide. To understand it, it is first necessary to find out how Burton understood its main cause, melancholy. The first part of the study is therefore dedicated to an analysis of the concept of melancholy elaborated in his *Anatomy of Melancholy*. Conclusions drawn from this analysis are then used in the second part of this work to explain Burton's notion of suicide and the treatment or prevention he suggests. In both parts, the main focus is on the *Anatomy of Melancholy*, which is used to explain both Burton's position and intentions which motivated the writing of this treatise and his lifelong interest in the subject. The study is thus a contribution to research which views Burton's thoughts and work within a historical, cultural, and conceptual context of Early Modern world but also to investigations of the impact of the work and Burton's strategy regarding the effect the work should have on readers. Conclusions of this study point out the complexity and sophistication of Burton's concept of suicide and show that it significantly diverges from the view commonly taken by contemporary judges, coroners, clergy, and physicians who also sometimes dealt with this issue.

Keywords: Robert Burton, melancholy, suicide, sin, treatment, cultural and intellectual history

Jan Potoček is a doctoral student at the Faculty of Humanities of Charles University, Prague, Czech Republic; jan.potocek@fhs.cuni.cz

1 Tato studie je výstupem projektu SVV „Imaginace Jiného“, kolektivní reprezentace a politiky sociální exkluze, VS 260 468⁴ řešeného na FHS UK.

Ještě na počátku 17. století byla v Anglii téměř každá sebevražda považována za těžký zločin a podle toho byla i sankcionována.² Podle studie historiků Michaela MacDonalda a Terence Murphyho v tomto období zároveň vrcholil proces nárůstu počtu úředně nahlášených a zaznamenaných sebevražd, který zde započal v minulém století.³ Valná většina případů sebevraždy (at již úspěšných, či neúspěšných), jež se dostaly před soud, byly posouzeny jako úmyslný čin, a tedy jako zločin (lat. *felo de se*).⁴ Sebevrah byl těmi, kteří měli v tomto ohledu se sebevraždou co do činění, tedy soudci, koronery, lékaři a duchovními, považován za vraha, heretika, narušitele řádu či za člověka, který podlehl ďábelským svodům. Jeho konání bylo tvrdě trestáno, a to jak tělesně, tak v rovině duchovní a společenské, přičemž postihu často neunikla ani jeho rodina.⁵ Jednou z příčin takového postupu a postoje byl i tlak ze strany panovníka a církve, který se projevoval od počátku 16. století.⁶ U panovníka byl motivován především vidinou pravidelného příjmu do královské pokladny, jelikož sebevrahům takto odsouzeným byl zkonfiskován majetek.⁷ Církev, která dávala sebevražedný čin mj. do souvislosti s působením ďábelských sil a s projevem bezbožnosti, se zase tímto krokem snažila o nápravu společnosti, která byla v jejích očích zasažená herezemi, pohanská a málo bohabojná.⁸ Akt sebevraždy tak byl silně stigmatizován.⁹

- 2 Srov. MICHAEL MACDONALD, *The Medicalization of Suicide in England: Laymen, Physicians, and Cultural Change, 1500–1870*, *The Milbank Quarterly* 67/1989, s. 69; MAURIZIO POMPILI, *Exploring the Phenomenology of Suicide*, *Suicide and Life-Threatening Behavior* 40/2010, č. 3, s. 235–236; AL ALVAREZ, *The Savage God: A Study of Suicide*, London 1974, s. 64; DANIELA TINKOVÁ, *Koncepty kolektivní mentality a problém jejich proměn v čase na příkladě symbolické interpretace dobrovolné smrti*, Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003, Praha 2003, s. 321–323.
- 3 M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 72; MICHAEL MACDONALD, TERENCE R. MURPHY, *Sleepless Souls: Suicide in Early Modern England*, Oxford 1990.
- 4 D. TINKOVÁ, *Koncepty kolektivní mentality*, s. 323.
- 5 D. TINKOVÁ, *Koncepty kolektivní mentality*, s. 323; M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 69, 72, 74.
- 6 M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 70–71.
- 7 M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 70–71.
- 8 M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 70; D. TINKOVÁ, *Koncepty kolektivní mentality*, s. 321.
- 9 Na sebevraha bylo v tomto smyslu pohlíženo jako na zločince, člověka, který se odklonil od víry a na někoho, komu je radno se vyhnout. Tomu odpovídaly i tradice a rituály na sebevraždu reagující, které byly zakořeněné v lidové tradici a zároveň je posilovalo i stanovisko církve a vrchností. D. Tinková zmiňuje např. představu, že sebevrah je tzv. přechodovou bytostí, která nedokonzila přechodový rituál a jejíž duše nebude směřovat k Bohu, nýbrž bloudit mezi živými. S tím byly spojeny jisté procesy očišťování či rituály, které zdůrazňovaly pospínění, znesvěcení, bloudění a šílenství sebevraha – kupř. pochování těla mimo posvátnou půdu (u cest, křížova-

Výjimku představovaly pouze případy, kdy byl sebevrah shledán duševně chorým, a nebyl tudíž v momentu páchaní sebevraždy při smyslech (lat. non compos mentis). Takový případ mohl nastat, pokud se daná osoba nacházela ve stavu duševní nepřičetnosti a nevyrovnanosti, tedy např. trpěla melancholií či šílenstvím. Studie Michaela MacDonalda nicméně ukazuje, že ve zmiňovaném období byla tímto verdiktem osvobozena méně než dvě procenta sebevrahů.¹⁰ Výše nastíněný přístup k sebevraždě se měnil jen pozvolna a byla to až následující století plná rozličných kulturních, intelektuálních a politických změn, která se nesla ve znamení dekriminlizace, destigmatizace a medikalizace sebevraždy.¹¹ Sebevrah postupně přestal být vnímán jako viník a začalo na něj být pohlíženo spíše jako na oběť, jejíž fatální čin způsobily různé patologické, ale i sociální, ekonomické nebo kulturní příčiny.¹² Společně se změnou přístupu k sebevraždě se proměnila i léčba a prevence jejích příčin. Sebevražda se začala jevit jako mnohem komplexnější problém, který vyžaduje sofistikovaný a mezioborový přístup.¹³

tek), nabodávání těl na kůl, přenášení přes práh, snaha vyhnout se sebevrahovu tělu a podobně. D. TINKOVÁ, *Koncepty kolektivní mentality*, s. 322–324; A. ALVAREZ, *The Savage God: A Study of Suicide*, s. 64.

- 10 M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 72. – Počet osvobozených lidí pomocí tohoto rozsudku byl nízký i v důsledku toho, že soudci při hledání příčin sebevraždy vycházeli z křesťanské představy o působení nadpřirozených (v tomto případě dábelských) sil. Duševní porucha jako např. melancholie pak byla viděna jako jakýsi most či nástroj, kterým ďábel ovládá člověka, jenž je zároveň k tomuto působení jakási náchylný v důsledku prvotního hříchu. LÁSZLÓ FÖLDÉNYI, *Melancholie: její formy a proměny od starověku po současnost*, Praha 2013, s. 54, 69, 70; JENNIFER RADDEN, *The Nature of Melancholy: From Aristotle to Kristeva*, Oxford (N. Y.) 2000, s. 96. – MacDonald dále upozorňuje, že lékaři se tématu sebevraždy povětšinou vyhýbali, a nebyli tak pro vykonavatele rozsudku ani pro veřejnost v této záležitosti autoritou. M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 82.
- 11 Tomuto tématu se podrobněji věnuje D. Tinková. Viz D. TINKOVÁ, *Koncepty kolektivní mentality; TÁŽ, Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004; TÁŽ, *Exodus zemřelých: počátky medikalizace smrti v pozdně osvíceneckých Čechách*, Sociální studia, Katedra sociologie FSS MU 2/2011, s. 35–65; TÁŽ, *Dobrovolná smrt a elita Francouzské revoluce (Otázka sebevraždy na prahu občanské společnosti)*, Český časopis historický 95/1997, č. 1, s. 1–36.
- 12 Podle MacDonalda a Murphyho docházelo od 60. let 17. století společně s poklesem sebevražednosti i k poklesu odsouzení jednotlivých sebevrahů, přičemž důvodem pro jejich „osvobození“, a tedy i zbavení se stigmatu, jež s sebou nesla úmyslná sebevražda (felo de se), bylo určení jejich duševní nepřičetnosti (non compos mentis) zpravidla spojené s duševní chorobou. M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 72, 74, 78.
- 13 D. TINKOVÁ, *Koncepty kolektivní mentality*, s. 327; M. MACDONALD, *The Medicalization of Suicide*, s. 84–85; GEORGIA NOON, *On Suicide*, Journal of the History of Ideas 39/1978, č. 3, s. 378–380.

V první polovině 17. století bylo v Anglii na sebevraha z lékařského, teologického i právního hlediska pohlíženo shovívavě pouze v tom případě, pokud se nacházel ve stavu duševní nepřičetnosti, tedy např. trpěl melancholií či šílenstvím. Další skupinou, která sebevraždu primárně neodsuzovala, mohli být humanističtí myslitelé a umělci, již se hlásili k tradičním antickým myšlenkovým směrům, novoplatonismu a hermetismu. K oběma těmto přístupům k sebevraždě měl blízko oxfordský kazatel, lékař a humanistický učenec Robert Burton, známý především díky svému rozsáhlému dílu *Anatomie melancholie*.¹⁴ Cílem následujícího textu je ukázat, že Burton, který se otázkou sebevraždy zabýval na několika místech svého díla, jí rozuměl jako fatálnímu důsledku působení melancholie, kteréžto východisko mu umožnilo uchopit problematiku sebevraždy komplexním způsobem, jenž bere v potaz mnoho různých příčin a podle toho určuje prevenci a jejich léčbu. Přínos takového rozboru spočívá jednak v tom, že Burtonův přístup k sebevraždě se dotýká několika různých oblastí (mj. oblasti lékařské, dále duchovní a teologické a oblasti morální a politické filozofie), jež autor rozličně kombinuje, modifikuje a doplňuje, díky čemuž vzniká pozoruhodná koncepce týkající se sebevraždy. Za druhé se Burtonovo chápání sebevraždy vyznačuje značnou empatičností a snahou nalézt preventivní řešení. V obou těchto ohledech se Burton odlišoval od představ, se kterými zpravidla pracovali zmiňovaní soudci, koroneři, duchovní a lékaři.

Dílo Roberta Burtona bylo od dob svého vzniku až do současnosti zkoumáno z mnoha vědecko-metodologických pozic, literárně-komparativními analýzami počínaje a psychoanalytickým rozbořem vztahu Burtona k jeho matce konče.¹⁵ Od druhé poloviny 20. století se staly určujícími jednak přístupy, které zkoumaly Burtonovo dílo a myšlení v historicko-kulturně-myšlenkovém kontextu raněnovověkého světa a využívaly metod intelektuálních a kulturních dějin i dějin pojmů a idejí, jednak přístupy, které zkoumaly působnost díla a zaměřovaly se na

14 Pro účely tohoto článku využívám šestého vydání *Anatomie melancholie* prvně publikovaného v roce 1652: ROBERT BURTON, *The Anatomy of Melancholy: what it is, with all the kinds, causes, symptoms, prognostics, and several cures of it*, Philadelphia 1883. – Při odkazování na toto dílo zohledním jeho původní členění a uvedu daný oddíl (Partition), sekci (Section), článek (Member), pododdíl (Subsection) a stránku, na které se daná pasáž nachází. Vedle anglického originálu využívám ještě českého překladu, jež připravil M. Petříček a doslov k němu připojil K. Thein: ROBERT BURTON, *Anatomie melancholie*, Praha 2016. – Některé pasáže pocházející z anglického originálu doplňuji vlastním překladem.

15 BERGEN EVANS, GEORGE J. MOHR, *The Psychiatry of Robert Burton*, New York 1944, s. 6; RICHARD L. NOCHIMSON, *Studies in the Life of Robert Burton*, *The Yearbook of English Studies* 4/1974, s. 85, 97–106.

jeho čtenáře.¹⁶ Analýza obsažená v této stati jde v těchto stopách a navazuje především na novější studie A. Gowlanda, M. A. Lund a J. Radden.¹⁷ Hlavní složkou analýzy bude výklad jednoho aspektu Burtonova myšlení – jeho pojetí sebevraždy. Aby bylo možné Burtonovu pojetí sebevraždy porozumět, bude nejprve třeba popsat, jakým způsobem rozuměl její hlavní příčině, tedy melancholii.¹⁸ Následující text bude proto věnován rozboru konceptu melancholie obsaženém v díle *Anatomie melancholie*, které bude zkoumáno v kontextu raněnovověkého myšlení. Závěry tohoto rozboru budou poté využity k vysvětlení Burtonova pojetí sebevraždy a jím navržené léčby či prevence. V obou krocích bude hlavní pozornost obrácena na *Anatomii melancholie*, pomocí které bude přiblížena jednáka Burtonova myslitelská pozice, ale zároveň i autorský záměr a celoživotní snahy řešit otázku melancholie.

Anatomie melancholie a anatomie Roberta Burtona

Burton se melancholií zabýval po značnou část svého života, výsledkem čehož byla nesmírně rozsáhlá kniha, která se dočkala hned pěti reedic.¹⁹ Tento Bur-

- 16 Významným představitelem prvního přístupu je např. Lawrence Babb, druhého pak Stanley Fish. LAWRENCE BABB, *Sanity in bedlam: a study of Robert Burton's Anatomy of melancholy*, East Lansing 1959; STANLEY FISH, *Is There a Text in This Class: The Authority of Interpretive Communities*, Cambridge (Mass.) 1980; TÝŽ, *Self-Consuming Artifacts: The Experience of Seventeenth-Century Literature*, Berkeley (L. A.)-London 1972.
- 17 ANGUS GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy: Robert Burton in Context*, Cambridge 2006, Ideas in Context, č. 78; TÝŽ, *Burton's Anatomy and the Intellectual Traditions of Melancholy*, Babel 25/2012, s. 221–257; TÝŽ, *Consolations for Melancholy in Renaissance Humanism*, Societate si politica / Society and politics 6/2012, č. 1, s. 10–38; TÝŽ, *The Problem of Early Modern Melancholy*, Past & Present 191/2006, s. 77–120; MARY ANN LUND, *Robert Burton the Spiritual Physician: Religion and Medicine in „The Anatomy of Melancholy“*, The Review of English Studies 57/2006, č. 232, s. 680–681; TÁŽ, *Melancholy, Medicine and Religion*, Cambridge 2010; TÁŽ, *Reading and the Cure of Despair in The Anatomy of Melancholy*, Studies in Philology 105/2008, č. 4, s. 533–558; J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*; TÁŽ, *Epidemic Depression and Burtonian Melancholy*, Philosophical Papers 36/2007, č. 3, s. 443–464.
- 18 Tomuto tématu jsem se věnoval ve své diplomové práci na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy *Robert Burton: Melancholie v raněnovověké evropské společnosti*. JAN POTOČEK, *Robert Burton: Melancholie v raněnovověké evropské společnosti*, Praha 2018.
- 19 *Anatomie* se od prvního vydání prodávala dobře, což vypovídá o její popularitě a zároveň o oblíbenosti daného tématu. Vedle Burtonovy *Anatomie* byly podle počtu vydání a prodaných titulů oblíbené např. *Treatise of Melancholie* T. Brighta či *The Passions of the Minde* T. Wrighta. R. L. NOCHIMSON, *Studies in the Life of Robert Burton*, s. 100–101; LOUIS B. WRIGHT, *Middle-Class Culture in Elizabethan England*, Chapel Hill 1935, s. 588–589. – Burtonova kniha byla s ohledem na finanční situaci a gramotnost tehdejšího obyvatelstva dostupná pravděpodobně pouze vyšším

tonův myslitelský počín byl vskutku pozoruhodný, na svou dobu zřejmě i výjimečný, současně se však vyznačoval značnou ambivalencí: autor na jedné straně odkazoval na nezměrné množství autorů od antiky až po svou současnost – a v tomto smyslu byl silně závislý na tradičních konceptech a teoriích týkajících se melancholie –,²⁰ zároveň však s veškerými zdroji a poznatky nakládal velmi svěbytně, různé je upravoval a dával do nových souvislostí. Stejně tak se již od prvního vydání díla (1621) v rozličných jeho částech silně proměňoval žánr knihy, odborné zaměření i pozice autora, což znesnadnilo čtení nejednomu čtenáři a interpretovi.²¹ Burton se navíc pohyboval v myšlenkově i kulturně dynamické éře raného novověku, ve které se střetávaly tradice středověkého, scholastického myšlení se znovuoživenými antickými přístupy, jakož i s novými myšlenkovými

- a středním třídám společnosti. Přesná cena knihy není známá, pouze jeden zdroj uvádí cenu 11 šilinků, přičemž poslední vydání mohlo být přibližně o polovinu dražší než vydání první. M. A. LUND, *Melancholy, Medicine and Religion*, s. 35; FRANCIS R. JOHNSON, *Notes on English Retail Book-Prices, 1550–1640*, in: *The Library*, 5. řada, Oxford 1950, s. 90. – Spolu s jednotlivými vydáními narůstala i délka díla a zároveň jeho autor upravoval různé pasáže. Tuto skutečnost lze interpretovat tak, že autor jednoduše sbíral nové poznatky k danému tématu a ty následně zapracoval do původní verze knihy. Druhá možná interpretace se týká Burtonovy motivace psát *Anatomii melancholie*, resp. psát vůbec: na Burtonovo počínání lze pohlížet tak, že je jistou aktivitou (v tomto případě psaním knihy), která mu má pomoci zbavit se své vlastní melancholie. O této problematice bude řečeno více v závěrečné části této stati. R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 2, Sec. 3, Mem. 8, s. 385–386; TÝŽ, *Anatomie melancholie*, s. 30–31; A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 299–301.
- 20 Uvádí se, že Burtonova *Anatomie melancholie* ve svém posledním vydání obsahuje kolem 13 000 citací latinského či anglického znění. R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 309. – Jeho knihovna ke konci jeho života obsahovala více než 1700 titulů. M. A. LUND, *Melancholy, Medicine and Religion*, s. 21. – K Burtonově sbírce knih, která byla uložena částečně v Bodleyově knihovně a zčásti v knihovně oxfordské Christ Church College, viz LILIANA BARCZYK-BARAKONSKA, „Never to Go Forth of the Limits“ *Space and Melancholy in Robert Burton’s Library Project*, *Journal of European Studies* 33/2003, č. 3–4, s. 212–226; NICOLAS K. KIESSLING, *The Library of Robert Burton*, Oxford 1988; EMILY ANGLIN, „The Glass, the School, the Book“: *The Anatomy of Melancholy and the Early Stuart University of Oxford*, *English Studies in Canada* 35/2009, č. 3, s. 55–76.
- 21 Jak ukazuje M. A. Lund, žánr a funkce Burtonova díla byly od začátku předmětem diskuse jeho čtenářů – podle některých se jednalo o lékařskou příručku, podle jiných zase o encyklopedii, dále menippskou satiru, útešný text či kázání. M. A. LUND, *Melancholy, Medicine and Religion*, s. 5; WILLIAM OSLER, „Robert Burton: The Man, His Book, His Library“, in: *Robert Burton and the Anatomy of Melancholy: Papers by Sir William Osler, Professor Edward Bensly, and Others*, Proceeding, Oxford 1927, s. 183; PATRICIA E. VICARI, *The View from Minerva’s Tower: Learning and Imagination in „The Anatomy of Melancholy“*, Toronto 1989, s. 144; SAMUEL G. WONG, *Encyclopedism in Anatomy of Melancholy*, *Renaissance and Reformation / Renaissance et Réforme* 22/1998, s. 5–22.

a kulturními proudy, které položily základy modernímu myšlení a vědě. Burtonova *Anatomie melancholie* se nacházela právě na pomezí či uprostřed těchto světů. Analýza, která bude následovat, vychází z předpokladu, že tím, co rozmanitost a spleť jeho objemného díla sjednocuje a poskytuje mu smysl, je autorova snaha porozumět melancholii a na základě toho poskytnout lék proti této chorobě, která dle něj sužuje celý svět.²²

Pojem melancholie, který je pro celé Burtonovo dílo klíčový, označoval v průběhu dějin nezměrné množství fenoménů.²³ Tato skutečnost byla způsobena tím, že melancholií se zabývala celá řada myslitelů, autorů, umělců, disciplín a tradic, jež dala vzniknout nesčetnému množství různých teorií, definic, klasifikací, doktrín, koncepcí, ale také myšlenkových motivů, narativů a tropů, které se staly součástí mentality lidí a kulturní tradice v různých obdobích a oblastech.²⁴ Melancholii lze s ohledem na tuto skutečnost zkoumat ze dvou perspektiv – v rámci jedné je na ni pohlíženo jako na předmět badatelského či autorského zájmu, v rámci druhé jako na určitý motiv či myšlenkové schéma. Burton obě roviny sjednocuje, jelikož pouze jako celek mu umožňují utvořit představu o světě, který je stížen melancholickou chorobou, a zároveň navrhnout možný lék proti této chorobě. Spolu s tím Burton využívá několik klíčových charakteristik, které byly spojovány s konceptem melancholie již v antice a které jej s jistými odchylkami doprovázejí po celou jeho dlouhou historii: jednak to byla souvislost mezi melancholií a působením tělesných šťáv, dále chápání melancholie jakožto psychosomatické choroby či poruchy, a nakonec představa o spojení mezi melancholií a charakterem, ale také náladou člověka. Vedle toho pracuje s nejvýznamnějšími a určujícími teoriemi, které se týkaly melancholie: hippokratovsko-galénským pojetím melancholie jakožto tělesné i duševní záležitosti, kterou způsobuje ne-

22 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 29, 55, 66–72.

23 Termín *melancholie* odkazuje na původní spojení melancholie s tělesnou šťávou černou žlučí. Řeckové ji pojmenovali μέλαινα χολή – jde o spojení slov μέλας (melas, černý) a χολή (cholé, žluč) – z čehož vznikl název μελαγχολία (melancholia). Doslovným latinským překladem μελαγχολία je atra bilis. Stará francouzština později přejala termín mélancolie. J. POTOČEK, *Robert Burton*, s. 15–16. – Základní klasifikační problém spočíval v tom, že pojem melancholie označoval jak tělesnou látku (černou žluč), tak nemoc, kterou tato látka způsobuje, ale také povahu člověka. Burton přirovnal snahu o pojmové a obsahové určení melancholie k přemožení sedmihlavé bestie či nalezení kvadratury kruhu. J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*, s. 8; R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 54.

24 RAYMOND KLIBANSKY, ERWIN PANOFSKY, FRITZ SAXL, *Saturn and Melancholy: Studies in the History of Natural Philosophy, Religion, and Art*, London 1964, s. 2; J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*, s. 3–51; A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 221–257; L. FÖLDÉNYI, *Melancholie*, s. 148–154.

rovnováha šťáv v těle, taktěž její propojení s vrozenou povahou člověka, dále aristotelským spojením melancholie s genialitou a tvořivostí, teologickým rozuměním melancholii jakožto důsledku smrtelného hříchu či působení nadpřirozených sil a stejně tak i s teoriemi z oblasti přírodní filozofie a přírodní magie.

Nesmírná rozmanitost, všeobsažnost a všudypřítomnost pojmu melancholie, kterou Burton reflektoval, mj. způsobila, že se v období jeho života dokonce začalo mluvit o tzv. epidemii melancholie.²⁵ Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že tehdejší svět byl vnímán jako melancholický, jelikož mnoho autorů využívalo tohoto všezahrnujícího pojmu k tomu, aby popsali rozmanité společenské a lidské (tělesné i duševní) problémy, které kolem sebe pozorovali.²⁶ Pojem melancholie jim nesloužil pouze k pojmenování daných záležitostí, ale zároveň určoval možná řešení. Příkladem mohou být snahy zejména humanistických morálně-filozofických myslitelů zajistit vnitřní stabilitu a mravní ukotvení jedinců ve společnosti a tím dosáhnout její stability a prosperity.²⁷ Za příčinu úpadku jedince i společnosti byly označovány, kromě jiného, vášně duše,²⁸ které mohly být v kontextu morální filozofie chápány jako překážka ke svobodnému a ctnostnému způsobu života a současně jako narušení schopnosti poznávat a rozumově uvažovat.²⁹ Morální filozofové na základě představy o tzv. politickém těle nalézali souvislost mezi mravním a duchovním stavem jedince a stavem celé společnosti: byly to vášně, které způsobovaly zločinnost, chaos, války i hospodář-

- 25 A. GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 77–79, 83. – V takovéto atmosféře zároveň bylo jednodušší zbavovat stigmatu ty, kteří touto chorobou trpěli. G. NOON, *On Suicide*, s. 378–379.
- 26 Díky raněnovověkému rozkvětu „staronových“ nauk (okultismu, hermetismu či astrologie) a díky původně humanistickému zájmu o antickou morální filozofii a medicínu narůstaly počty prací, které se věnovaly melancholii. A. GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 116–117; J. POTOČEK, *Robert Burton*, s. 44–47; THOMAS A. BAN, *From Melancholia To Depression a History of Diagnosis and Treatment*, International Network for the History of Neuropsychopharmacology 2014, s. 3–4.
- 27 JAMES HANKINS, *Renesanční filozofie*, Praha 2011, Dějiny filozofie, č. 7, s. 36–43, 48–49, 69, 380, 402–403.
- 28 STEPHEN GAUKROGER, *The Soft Underbelly of Reason: The Passions in the Seventeenth Century*, Australasian Journal of Philosophy 77/1999, s. 49–50; SUSAN JAMES, *Passion and Action*, New York 1999, s. 11; J. POTOČEK, *Robert Burton*, s. 52–54. – V křesťanském myšlení mohly být vášně chápány jako projev či důsledek prvotního hříchu či obecně hříšného jednání. A. GOWLAND, *Consolations for Melancholy*, s. 15–16; BEATA AGRELL, *Consolation of Literature as Rhetorical Tradition: Issues and Examples*, Lir-Journal 2015, č. 4, s. 14–15; *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad*, Praha 1995, 2. Korintským, kapitola 7, verše 10–11, s. 173.
- 29 S. GAUKROGER, *The Soft Underbelly of Reason*, s. 67.

ské problémy.³⁰ Melancholie pak – na základě představy o její psychosomatické povaze – mohla být považována za příčinu některých vášní a současně za projev jejich působení. V tomto pojetí představovala jednu z příčin a projevů „chorob“ politického těla, přičemž její léčba byla, stejně jako v případě vášní, zároveň léčbou celé společnosti.³¹ Ačkoli spojení melancholie s mravními otázkami nemělo v tradici humanistického mravního myšlení zásadnější význam, pro Burtonovu koncepci melancholického světa byla důležitá, jak bude ukázáno níže.³² Kromě učenecských kruhů, o kterých byla doposud řeč, se pak diskurz melancholie týkal i širší veřejnosti a zasahoval i do oblasti umění a lidové kultury.³³

Burton ve své knize prohlašuje, že „[...] celý svět je šílený, že mu vládne melancholie a bláznovství...“.³⁴ Jeho dílo je pak možné chápat jako snahu o porozumění a vyléčení této „všudypřítomné“ a „univerzální“ choroby, která je zdrojem všech ostatních chorob lidstva.³⁵ Rozmanitosti, variabilitě a šíří dané problematiky odpovídal i Burtonův badatelský a terapeutický přístup, který byl na svou dobu nezvykle mezioborový: ačkoli dominantní disciplínou, která se melancholií zabývala, definovala ji a navrhovala i její léčbu, bylo tradičně lékařství, Burton

- 30 A. GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 118; TÝŽ, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 206, 213. – K morálně-filozofickým a útěšným terapiím viz např. B. AGRELL, *Consolation of Literature as Rhetorical Tradition*, s. 17–18; A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 250; TÝŽ, *Consolations for Melancholy*, s. 11; C. E. MANNING, *The Consolatory Tradition and Seneca's Attitude to the Emotions*, Greece & Rome 21/1974, č. 1, s. 77.
- 31 A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 7–8; TÝŽ, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 116–117; TÝŽ, *Consolations for Melancholy*, s. 23.
- 32 Jako jeden z prvních myslitelů zasadil melancholií do koncepce morální filozofie Nicholas z Modruše, a to ve svém díle *De consolatione liber* (1466). A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 8; TÝŽ, *Consolations for Melancholy*, s. 20–22.
- 33 Vedle tehdejších představ teologických, lékařských a morálně-filozofických formovaly pojetí melancholie také koncepty pocházející z novoplatonismu, astrologie a okultních věd, pro které bylo zásadní spojení melancholie s genialitou, hloubavým způsobem života a s působením vesmírných i jiných těles. Téma melancholie se hojně objevovalo v uměleckých dílech – dramatických kusech, malbách, básních a hudbě. Příklady děl navazujících na Dürerovu mědirytinu *Melancholie I* (1514) najdeme v dalších sto třiceti letech celou řadu. Širší veřejnost zase využívala motivů spojených s melancholií k tvorbě různých vtípů, historek, příběhů a písní. A. GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 85; JEAN DELUMEAU, *Hřích a strach: pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*, Praha 1998, s. 187; J. POTOČEK, *Robert Burton*, s. 51; MARTINA SVOBODOVÁ, *Kulturní dějiny melancholie a její koncept v současném filmu*, Praha 2015, s. 22–27; JAN BOUČEK, *Motiv melancholie v 16. a na počátku 17. století*, Praha 2009, s. 25, 43–44, 46–72.
- 34 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 55.
- 35 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 54, 164. – Burton k tomu dále dodává: „Pochybuje-li někdo o nezbytnosti mého pojednání a všeobecnosti toho, o čem je řeč, nechť se poohlédne po světě [...]“. R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 55.

k melancholii přistupoval stejnou měrou i z pozice teologické, filozofické (přírodní a morální filozofie) a i z pozice humanistického učence a reformátora.³⁶

Burton v souladu s představami tehdejší stále ještě hippokratovsko-galénské medicíny klasifikoval melancholii jako jistý druh „[...] pomenosti bez horečky, kterou obvykle doprovází strach a bezdůvodná sklíčenost...“³⁷ a za její hlavní příčinu určil působení černé žluči. Tím melancholii teoreticky odlišil od šílenství, bláznovství, zuřivosti či běžných vášní, nicméně po většinu svého díla se klonil spíše k názoru, že tyto záležitosti lze všechny sloučit pod pojmem melancholie.³⁸ Odlišil také různé podoby melancholie podle toho, zda je postižena hlava, hypochondrium či celé tělo.³⁹ Nadto ještě provedl rozlišení mezi melancholií, která je sklonem, a melancholií, která je habitem.⁴⁰ První varianta je pouhou přechodnou záležitostí, jakousi běžnou emoční reakcí na negativní okolnosti a v tomto smyslu postihuje každého člověka. Melancholie, která je habitem, je naopak chronicou a dlouhodobou chorobou, se kterou se člověk rodí (ačkoli se může výrazněji projevit až v pozdější fázi života).⁴¹ Burton klada důraz na psychosomatickou povahu melancholie dále popsal mnoho variant, podob a symptomů této cho-

36 Raněnovověké evropské odborné lékařství se opíralo o základy hippokratovsko-galénské medicíny rozšířené o poznatky středověkých lékařů. S ohledem na studium příčin, podstaty i léčby melancholie představovalo hlavní disciplínu, která může poskytovat odborný výklad. Učené lékařství nicméně v případě melancholie využívalo i metod jiných nauk, jako byly např. astrologie či démonologie. Tento vliv vyvrcholil v polovině 17. století, vedl k většímu zájmu lékařů o koncept melancholie a k vzrůstu množství medicínských pojednání na toto téma. A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, 5–6, 8; J. POTOČEK, *Robert Burton*, s. 34; R. KLIBANSKY, *Saturn and Melancholy*, s. 75–81, 105–106; J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*, s. 69–73; M. A. LUND, *Reading and the Cure*, s. 533; J. B. BAMBOROUGH, *Burton and Hemingius*, *The Review of English Studies*, New Series 34/1983, č. 136, s. 441–445.

37 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 183.

38 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 184. – Rozlišení mezi melancholií a šílenstvím bylo již od antiky problematické, nicméně černá žluč nemohla být v 17. století chápána jako přímá příčina šílenství (řec. *μανία*, lat. *mania*, angl. *frenzy*, *madness*). Naproti tomu v řeckém antickém lékařství byla melancholie klasifikována jako jeden ze tří druhů šílenství, přičemž Burton tuto klasifikaci s největší pravděpodobností znal. Jak však ukazuje J. J. Radden, učené lékařství jeho doby melancholii a šílenství odlišovalo, a pokud někdy docházelo k jejich spojení, bylo to způsobeno pouze nejasným vymezením termínů. J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*, s. 5–6, 15; A. GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 77–78; R. KLIBANSKY, *Saturn and Melancholy*, s. 90–93. – Burton zároveň vycházel z Aristotelovy (resp. Theofrastovy) představy o spojení melancholie a geniality. ARISTOTLE, *Problems II*, (ed.) W. S. Hett, London–Cambridge (Mass.) 1957, Book XXX, 1, 953a–955a; R. KLIBANSKY, *Saturn and Melancholy*, s. 16–17, 29–30; J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*, s. 87–88.

39 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 193.

40 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 179.

41 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 179–182.

roby, čímž se značně odlišil od běžných lékařských klasifikací. Lišil se také tím, že o těchto záležitostech nepsal latinsky, nýbrž anglicky, díky čemuž byly dostupnější širšímu publiku.⁴² Lékařské teorie doplnil o poznatky z alternativních zdrojů a ze sféry lidové kultury.⁴³ Vytvořil tak pojem, který označoval převážnou část tělesných a duševních (emocionálních) projevů člověka. Teorie a definice zároveň doplnil o různé praktické rady a způsoby léčby.⁴⁴

Z teologické perspektivy Burton označil za příčinu mnohých duchovních neštěstí a pochybení tělesné štávy a současně se ztotožnil s představou, že melancholie je důsledkem či projevem prvotního hříchu.⁴⁵ Sjednotil také koncept tzv. duchovního zoufalství a světského utrpení, jelikož oběma přisoudil jak duchovní příčiny (hříšné představy, ďáblovo působení), tak tělesné příčiny (nerovnováha štáv).⁴⁶ Tím vznikla souvislost mezi melancholií a křesťanskou akédia a tristitia, a melancholie tak byla propojena s konceptem hříšnosti, s „[...] projevem bezbožnosti, hereze, ateismu a pohanství, křesťanského fanatismu a radikalismu, ale i pověřivosti, zoufalství a strachu, zkrátka nesprávného vztahování se k Bohu...“.⁴⁷ Zároveň Burton označil vášně duše za jednu z příčin i projevů melancholické choroby, čímž je klasifikoval jako chorobné (patologické) stavy,⁴⁸ a nakonec – jak již bylo naznačeno – sloučil lékařské pojetí melancholie s morálně-filozofickým konceptem šílenství (bláznovství).⁴⁹ V tomto posledním kroku

42 M. A. LUND, *Melancholy, Medicine and Religion*, s. 79–81.

43 A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 10.

44 A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 9.

45 Burton k tomu píše: Člověk je jeho slovy „[...] nejušlechtlejší tvor však – běda, jak nešťastná a smutná proměna, *Heu tristis et lachrymosa commutatio* – odpadl od toho, čím byl, ztratil své postavení, stal se z něj *miserabilis homuncio*, vyvrženec, tvor podlý, jedno z nejbědnějších stvoření na světě, pokud na něj hledíme podle jeho vlastní přirozenosti, tedy v jeho současném, neobrozeném stavu; je do té míry zastřen svým pádem, že odhlédneme-li od několika málo pozůstávajících výjimek, stojí níže než zvíře; [...]“ A dále: „[...] příčinou smrti a nemoci a všech časných i věčných trestů byl hřích našeho prarodiče Adama [...]“ R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 170–171; A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 8, 11–12; R. KLIBANSKY, *Saturn and Melancholy*, s. 78–80; M. A. LUND, *Melancholy, Medicine and Religion*, s. 129, 130; TÁŽ, *Reading and the Cure of Despair*, s. 539, 540.

46 A. GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 106; TÝŽ, *Burton's Anatomy*, s. 12; JUDITH KEGAN GARINDER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, *Journal of the History of Ideas* 38/1977, č. 3, s. 378–379.

47 J. POTOČEK, *Robert Burton*, s. 88; A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 12.

48 A. GOWLAND, *The Problem of Early Modern Melancholy*, s. 117–118; TÝŽ, *Burton's Anatomy*, s. 7–8.

49 Burton v předmluvě své knihy říká: „Bláznovství, melancholie, šílenství jsou jedna jediná choroba, třeštění je společné jméno všech.“ R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 56; A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 11.

vycházel z představy řeckého filozofa Démokrita o světě stíženém šílenstvím (bláznovstvím).⁵⁰ Démokritos z perspektivy morální filozofie nazývá „šílenými“ veškeré lidské projevy pošetilsti, špatnosti a chaosu, jež mají původ v nedostatku umírněnosti, soudnosti čili v přemíře vášni. Poslední příčinou tohoto šílenství světa je pak černá žluč, kterou Démokritos zkoumá pomocí pitvy zvířat. V Burtonově pojetí se pak tento druh mravního šílenství – jehož příčinou jsou vášně duše – týká všech lidí, jelikož vášně a černá žluč do jisté míry ovlivňují každého jednotlivce.⁵¹ Využívaje různých motivů tradičně spojovaných s melancholií, dále konceptu mikro- i makrokosmu a současně humanistické představy o tzv. politickém těle Burton nadto zformoval představu, že melancholie nepostihuje pouze jednotlivce, ale celá města, státy, krajiny, zvířata, společnost a dobu.⁵²

Veškeré tyto myslitelské kroky směřovaly k zásadnímu tvrzení, které stojí v základu Burtonova díla a zároveň je hlavní motivací pro jeho celoživotní počínání – tedy tvrzení, že melancholický je celý svět a v jistém smyslu každý člověk.⁵³ Burton viděl svět jako místo, ve kterém byl původní, Bohem garantovaný řád nahrazen chaosem a šílenstvím. Příčinou tohoto fatálního stavu je melancholický člověk, který svou hříšností, nemravností, nerozumností, ale i tělesným založením, narušuje stabilitu a harmonii stvořeného světa.⁵⁴ Melancholičnost není nějakým přechodným stavem, který by byl odchylkou od normálu a týkal se několika málo zavrženců, nýbrž se jedná o univerzální chorobu, jež se dotýká každého člověka v samém jeho základu, je pokaženou součástí lidství jako takového.⁵⁵ Burtonova *Anatomie melancholie* se pak snaží o popis této stránky lidské přirozenosti, o porozumění a možnou nápravu. Po tomto shrnutí se nyní můžeme obrátit k specifické otázce Burtonova pojetí fenoménu sebevraždy, na kterou pohlíží primárně jako na důsledek působení melancholické choroby.

50 MILAN MRÁZ, JAKUB NETOPOLÍK, KAREL SVOBODA, *Řečti atomisté*, Praha 1980, s. 253; R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 29–30, 66–72.

51 Burton k tomu dodává: „A kdo není blázen, kdo je prost melancholie? [...] Komu nevládnou vášně, hněv, závist, nespokojenost, strach a smutek? Kdo netrpí touto nemocí?“ R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 56.

52 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 58–59, 76, 77, 79, 84–85, 95–97, 99, 108–111, 120, 144–147, 158; L. FÖLDÉNYI, *Melancholie*, s. 141, 143.

53 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 55.

54 Burton shledává člověka vinným za stav, ve kterém se nyní svět nachází: „[...] všechna stvoření, která stvořil Bůh, jsou vyzbrojena proti hříšníkům. Kdysi byla dobrá, a jestliže mnoho z nich dnes škodí, netkví to v jejich přirozenosti, nýbrž v naší zkaženosti, která to způsobila.“ R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 174.

55 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 56, 159–160.

Robert Burton a koncept sebevraždy

Burton se otázce sebevraždy explicitně věnuje v kapitole nesoucí název *Prognostics of Melancholy*.⁵⁶ Jak napovídá název, kapitola má poskytnout výčet symptomů a projevů, které indikují, zda u člověka propukla melancholická choroba a zda se její průběh zhoršuje, či naopak zlepšuje. Burton si k popisu jednotlivých příznaků bere na pomoc komentáře různých lékařů, avšak jmenuje mnohé projevy spadající i do oblasti duchovní, psychologické a mravní, což odpovídá jeho všeobsažnému pojetí melancholie. Z jeho úvodního výkladu vyplývá, že dle mnohých lékařských autorit se jedná o chorobu nevyléčitelnou a zároveň o takovou chorobu, která se postupem času stále zhoršuje a způsobuje čím dál tím větší utrpení.⁵⁷ Melancholie, která je habitem, je pak nezhoubnější variantou této choroby.⁵⁸ Jedná se o případ, kdy člověk melancholii zdědí po předcích a nese ji v sobě od narození.⁵⁹ Závažnost choroby se prohlubuje i v momentě, kdy melancholie zasáhne rozumové složky člověka.⁶⁰ V těchto případech se melancholie projevuje nejsilněji a nejbolestivěji, přesto Burton zdůrazňuje, že pouze zřídka způsobuje přímou smrt.⁶¹ Naopak velmi častým nepřímým důsledkem melancholie je sebevražda.⁶²

Burton tak sebevraždu, o které se vyjadřuje jako o „[...] největší a nejtrýznivější pohromě a tragédii všech tragédií...“⁶³, tímto krokem klasifikuje jako fatální důsledek těžké formy melancholie, tedy choroby, která je nejohrovnější ze všech chorob. Svůj argument dokládá, jak je jeho zvykem, odkazy na významné autory minulých dob, kteří se vyjadřují ve stejném duchu. Jmenuje Hippokrata, Maxima Tyria, Aretaeua z Kappadokie, Senecu, Plútarcha, Lúkiana, Galéna, G. Fracastora, G. Cardana a další.⁶⁴ Nadto zmíní případy slavných mužů a žen, kteří pod vlivem melancholické choroby ukončili svůj život, mezi nimi např. Empedoklés, Zenón, Démostenés, Sókratés, Lucretius, Kleopatru, Cato či Nero.⁶⁵ Jména a slavné případy zde mají dvojí funkci – jednak dodávají Burtonovým slovům

56 Prognostické znaky melancholie. (Překlad autora.) R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 259.

57 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 260.

58 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 260.

59 Souvislost s dědičným hříchem je patrná.

60 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 260.

61 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 260.

62 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 260.

63 Překlad autora. R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 260.

64 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 260–261.

65 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 261–263.

na váze, jednak nastolují nový diskurz sebevraždy neboli problematizují negativní představu o sebevrahovi, podle které by v každém případě měl zasluhovat opovržení a trest. Ideálním příkladem je postava zmíněného Sókrata, jehož jednání, které ho přivedlo až před athénský soud, dalo za vznik narativu, ve kterém jedinec bojuje proti přesile a nepřízní osudu a za svou pravdu či víru je ochoten položit i život. Takové ukončení života je ospravedlnitelné – v Sókratově případě je dokonce jediným logickým vyústěním situace – a taktéž i ctnostné. Závěr Sókratovy *Apologie*⁶⁶, která je v tomto smyslu obranou jak Sókrata, tak sebevraždy, současně snímá závoj hrůzy, který často téma smrti a posmrtného života obestírá.⁶⁷ Myšlenka, že hlavní příčinou a motivací ke spáchání sebevraždy je melancholie, je však především logickým vyústěním Burtonových závěrů o této chorobě: veškeré myslitelné motivy pro spáchání sebevraždy se totiž překrývají se symptomy a projevy melancholické choroby tak, jak byly popsány v *Anatomii melancholie*.⁶⁸ Tím Burton činí dva důležité kroky, které se vymykají tehdejšímu přístupu. Za prvé s odkazem na melancholii přijímá celé spektrum různých motivů vedoucích ke spáchání sebevraždy, kteréžto motivy spadají do tradice lékařské, teologické, filozofické i etické. A za druhé z mravního a náboženského hlediska problematizuje uvalení viny, či naopak glorifikaci sebevrahova jednání.

Obrátme se nyní k tomuto druhému kroku, v jehož rámci se Burton vypořádává s mravní otázkou, jež se sebevražedného aktu silně dotýká, tedy otázkou, zda má člověk právo si vzít vlastní život a zda se tím proti něčemu či někomu provinuje. Burton nejprve znovu zdůrazňuje, že melancholie je v určité své formě neléčitelná, nejzávažnější choroba, která postihuje jak tělo, tak mysl a která způsobuje největší myslitelnou bolest.⁶⁹ Dále zmíní ospravedlňující argumenty platoniků, epikurejců, stoiků, kyniků, které hovoří o individuální svobodě, individuální morálce, odvaze, revoltě proti bohům, cti, ale zejména o osvobození

66 PLATÓN, *Euthyfrón; Obrana Sókrata; Kritón*, (ed.) František Novotný, Praha 2005, 40c–41c.

67 J. W. VAN HENTEN, FRIEDRICH AVEMARIE, *Martyrdom and Noble Death: Selected Texts From Graeco-Roman, Jewish and Christian Antiquity*, London 2002, s. 28; PLATÓN, *Faidón*, (ed.) František Novotný, Praha 2005, Platónovy dialogy, sv. 8, 67a; ŠTĚPÁN ŠPINKA, *Duše a zlo v dialogu Faidón: duše a řeč I*, Praha 2009, Oikúmené, sv. 152, s. 143.

68 Mezi ně náležejí jak příčiny tělesné, tak duševní a duchovní. Můžeme sem proto zařadit sebevraždy způsobené tělesným utrpením, ale i sebevraždy způsobené duševními poruchami, prudkými vášněmi, nešťastnou láskou, dále duchovním zoufalstvím, hříšným svědomím či touhou po cti a svobodě. Všechny tyto příčiny pocházejí z jedné společné příčiny: melancholie.

69 Burton zde využívá Cardanova přirovnání: „Jeden den takového trápení je jako sto let.“ (Překlad autora.) Podle Aretea se jedná o „ztělesnění pekla“, k čemuž Burton dodává: „[...] a jestli na světě existuje peklo, nachází se v melancholické srdci.“ (Překlad autora.) R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1. Sec. IV, Mem. I, s. 261.

se od strachu a trápení.⁷⁰ Pak nicméně tyto argumenty rezolutně odmítne a nazve je argumenty falešnými a pohanskými.⁷¹ Tím se přesouvá na pozici křesťanskou, jež sebevraždu ve většině případů odsuzuje.⁷² Burton v následující pasáži skutečně jmenuje významné církevní otce, jako byl svatý Augustin, Lactantius a svatý Cyprián, k nimž ještě připojuje názory Aristotela, Justa Lipsia a dalších.⁷³ Avšak jeho záměrem je ukázat čtenáři, že postoje těchto mužů nebyly vždy jednoznačné a za jistých okolností i oni připouštěli možnost sebevraždy, jak tomu bylo např.

70 Burton kromě již zmiňovaných jmen hovoří např. o Platónovi, Plotínovi, Epiktétovi či T. Morovi. R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 262–264; SENECA, *Výbor z listů Luciliovi*, Praha 1969, Antická knihovna, sv. 4, s. 34; G. NOON, *On Suicide*, s. 374; JOHN M. RIST, *Stoická filosofie*, Praha 1998, s. 243, 247–249; J. W. VAN HENTEN, F. AVE-MARIE, *Martyrdom and Noble Death*, s. 1, 12, 73; DAVID SEELEY, *The Noble Death: Graeco-Roman Martyrology and Paul's Concept of Salvation*, *Journal for the Study of the New Testament* 23/1990, č. 1, s. 114; MARTIN MONESTIER, *Dějiny sebevražd: dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti*, Praha 2003, s. 319, 320–322.

71 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 264.

72 Křesťanství ze sebevraždy učinilo těžký hřích. Toto pojetí se opíralo jednak o páté přikázání desatera, jednak o náboženskou představu, že lidský život je darem od Boha a úkolem člověka je pečovat o něj. Tím, kdo se zasloužil o zasazení této představy do církevní dogmatiky, byl svatý Augustin. Ten se na počátku 5. století ostře vymezil proti stoické tradici a pohanským ideálům a sebevraždu popsal jako hřích, vraždu, a tedy těžký zločin. Augustin se opíral o Písmo, ale také o Platóna a stejně jako on zdůrazňoval lidskou podřízenost (náležitost) Bohu. Zároveň formuloval myšlenku, která později provázela křesťanské pojetí sebevraždy až do Burtonových dob, tedy, že dobrovolné odejmutí vlastního života je způsobeno podlehnutím ďábelským svodům neboli projevem slabé víry. AURELIUS AUGUSTINUS, *O boží obci (I.)*. *Knih XXII.*, (ed.) Julie Nováková, Praha 2007, kniha I, s. 53–64; G. NOON, *On Suicide*, s. 375; ARTHUR J. DROGE, JAMES D. TABOR, *A Noble Death: Suicide and Martyrdom among Christians and Jews in Antiquity*, San Francisco 1992, s. 5; ANNA MALENOVÁ, *Teologické pohledy na sebevraždu ve starověkém a středověkém křesťanství*, Brno 2011, s. 25, 32. – Na Aristotelovu *Etiku Nikomachovu* a Augustínovo dílo *De civitate Dei* později navázal T. Akvinský, jenž křesťanský koncept sebevraždy dále rozpracoval. Podle Akvinského byla sebevražda nejtěžším a smrtelným hříchem (proti Bohu i sobě samému), byla proviněním proti přirozenému zákonu a proti lásce. Akt sebevraždy byl narušením vztahu mezi člověkem a Bohem, jelikož člověk v něm zpochybnuje Boží moc (dominium) nad lidským tělem. Středověké kanonické právo na základě tohoto argumentu trestalo sebevraha deskralizací jeho těla, odepřením řádného pohřbu a někdy i konfiskací majetku. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Theologické summy svatého Tomáše Akvinského*, (ed.) Emilián Soukup et al., Praha 1938, spisy sv. Tomáše Akvinského, Theologická summa, sv. 3, LXIV. 5, s. 530–531; MICHAEL CHOLBI, *Suicide*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (ed.) Edward N. Zalta, 2017, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/suicide/> (náhled 10. 8. 2021); TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK, *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, (ed.) Jindřich Srovnal, Praha 1998, Spisy T. G. Masaryka, sv. 1, s. 133–134.

73 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 264–265; ARISTOTELÉS, *Etika Nikomachova*, (ed.) Antonín Kríž, Praha 1937, 1115a–1116b, s. 59–64.

v případě mučednictví či nesmírného utrpení.⁷⁴ To ho následně přivádí k závěru, že sebevraždu je sice vždy nutné považovat za čin, který je v rozporu s křesťanskou vírou a jako takový je prohřeškem proti Bohu a proti mravnosti, nicméně na sebevrahy je třeba pohlížet shovívavěji či se přímo zdržet jakéhokoli soudu.⁷⁵

Jeho finální postoj tak lze nazvat křesťanským, nicméně v jiném smyslu, než jakým se tehdy k sebevrahům stavěly tehdejší církev a pravděpodobně většina křesťanské společnosti. Burton skrze jednotlivé příklady a odkazy zdůrazňuje závažnost melancholie (jakožto hlavní příčiny sebevraždy) a poukazuje na utrpení, které musejí takto postižení lidé zažívat, a to s vědomím toho, že možná nebude mít konce. Krátkým exkurzem do historie poukáže na rozmanité přístupy k otázce sebevraždy, které sice z větší části zavrhně, nicméně už jejich zmínka staví celou záležitost do jiného světla. Tím, že nastolí přímou souvislost mezi sebevraždou a melancholií, která v jeho pojetí může postihnout jakéhokoli člověka, navíc přináší zásadní argument proti stigmatizaci sebevraha.⁷⁶ Sebevrah sice může být vnímán jako narušitel řádu, avšak tento řád je již původně narušen – melancholický je celý svět, hříchem jsou dotčeni všichni lidé. Pokud je sebevražda chápána jako důsledek choroby, je zároveň podpořen argument proti odsouzení sebevraha založený na představě, že daný člověk nebyl zcela při smyslech a jednal v nepřítččnosti (non compos mentis). Burton nicméně melancholického člověka nevymaňuje z jeho povinnosti pokusit se své chorobě vzdorovat, jelikož má, dle Burtona, svobodnou vůli a současně s ní i mravní a duchovní odpovědnost.⁷⁷ Melancholie ve své nejtěžší formě však může být příliš silným nepřítelem pro každého člověka, a tak by břemeno jeho utrpení nemělo ležet pouze na něm, nýbrž i na jeho okolí.⁷⁸ Burton tvrdí, že pokud mezi lidmi neexistuje lékař, který

74 Jak ukazují autoři J. W. van Henten a F. Avemarie, představy o mučednické smrti, které byly hluboce zakořeněny v židovském i křesťanském náboženství, měly mnoho společného s mučednickou smrtí pohanské antiky. Základní charakteristikou koncepce mučednictví bylo rozhodnutí zemřít pro své přesvědčení (víru) či zemřít ve prospěch druhých. Příkladem prvního motivu může být smrt Sókratova, druhého pak oběť Ježíše Krista. J. W. VAN HENTEN, F. AVEMARIE, *Martyrdom and Noble Death*, s. 4–5. – Svatý Augustin dále provedl rozlišení mezi sebevraždou a mučednictvím na základě toho, zda byl k tomuto činu daný člověk vyzván Bohem, či nikoliv. A. AUGUSTINUS, *O boží obci (I.)*. Knih XXII, Kniha I, s. 62–64.

75 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 264–265. – Tento postoj lze nalézt v současném katolickém katechismu: „[...] Těžké psychické poruchy, úzkost nebo nadměrný strach ze zkoušky, z utrpení nebo z mučení mohou odpovědnost sebevraha zmenšit.“ *Katechismus katolické církve*, Praha 2001, § 2282.

76 Burton v této souvislosti zdůrazňuje, že všichni lidé jsou poznamenáni dědičným hříchem. R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 170.

77 J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 380.

78 J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 380.

by tuto chorobu dokázal vyléčit, neměl by mezi nimi být ani soudce s právem hodnotit melancholickou sebevraždu.⁷⁹ Takovým soudcem a zároveň i lékařem může být jedině milosrdný Bůh.⁸⁰ Proto by, dle Burtona, sebevrahům nemělo být upíráno právo na křesťanský soucit a řádný pohřeb, jelikož o tom, co se stane s duší sebevrahů-melancholiků, ví a rozhoduje pouze Bůh.⁸¹ Závěr celé kapitoly pak vrcholí evangeliem, kde Burton čtenáři sděluje, že i sebevrah smí doufat v Boží milost.⁸²

Na kapitulu o *Prognostics of Melancholy* je možné pohlížet několika způsoby: může se jednat o útěšný spis, o pojednání z oblasti morální filozofie či kázání nesoucí pozitivní poselství. Přitom je však třeba vzít v úvahu skutečnost, že téma sebevraždy se mohlo, stejně jako téma melancholie, autora dotýkat jinak, než jak by se ho bývalo dotýkalo, pokud by k němu přistupoval čistě z badatelského či profesního hlediska. Co se týče melancholie, autor se na mnoha místech svého díla vyslovuje v tom smyslu, že danou chorobou trpí, a tato skutečnost je jedním z důvodů, proč se melancholií zabývá: jeho počínání je hledáním léku proti chorobě, kterou trpí nejen svět, ale i on sám, přičemž již psaní je důležitým léčebným prostředkem.⁸³ Jakou roli mohlo v kontextu Burtonova života hrát téma

79 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 260, 264–265.

80 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 264–265.

81 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 265.

82 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 1, Sec. IV, Mem. I, s. 265.

83 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. passim. Burton zde na několika místech hovoří o tom, že sám trpí melancholií a psaní o melancholii je pak nutným důsledkem jeho chorobného stavu a zároveň jistou terapií: „[...] bylo mým úmyslem [...], psaním ulehčit své myslí [...]“ (s. 31); „[...] přiznávám, jsem blázen, jsem šílenec stejně jako kdokoli jiný [...]“ (s. 163); „[...] provedl jsem anatomické zkoumání svého vlastního bláznovství“ (s. 167). Dále: „Přišl o melancholii, abych se tímto svým zaměstnáváním melancholii vyhnul [...]“ a dále, že se „[...] musí se poskrábat tam, kde má bolest, [...]“, přičemž psaní je tímto škrábáním“ (s. 30–31). Ve své argumentaci využívá představy, vzniklé již v antice, o tom, že jedním z léků proti melancholii je činnost, ať už duševní, nebo tělesná: „[...] není větší příčiny melancholie než nečinnost a není na ni lepšího léku než zaměstnání [...]“. R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 30, 69; TÝŽ, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 2. Sec. 3, Mem. 5, s. 374. J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*, s. 17–18; A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 287. – Podle B. Traister existuje lékařský záznam o tom, že jistý „Robart Burton“ ve svých dvaceti letech navštívil londýnského lékaře a astrologa Simona Formana kvůli melancholické chorobě. Pro nedostatek informací o pacientovi však nelze s jistotou určit, zda se skutečně jednalo o autora *Anatomie melancholie*. R. L. Nochimson ve své studii nicméně poukazuje na to, že není vhodné na základě čtení *Anatomie* a na základě výpovědí lidí, kteří se s Burtonem setkali, vyvozovat závěry o jeho skutečném stavu. Tento postoj je vlastní M. A. Lund i A. Gowlandovi, kteří podrobně rozebrali Burtonovu autorskou strategii a funkci, jež v jeho díle plní melancholický Démokritos junior. BARBARA H. TRAISTER, *New Evidence about Burton's Melancholy?*, *Renaissance Quarterly* 29/2017, č. 1,

sebevraždy, je však otázka obtížná, ne-li přímo nezodpověditelná. Po Burtonově smrti (25. ledna 1640) se objevily zvěsti, které jako první zaznamenal životopisec Anthony Wood, o tom, že Burton ve skutečnosti spáchal sebevraždu.⁸⁴ Pokud by tomu tak skutečně bylo, vznikl by nový prostor pro interpretaci jeho počínání a díla. Za prvé by mohla být zpochybněna „funkčnost“ *Anatomie melancholie*, která měla sloužit především jako lék proti melancholii, a to jak čtenářovy, tak autorovy.⁸⁵ Pokud však autor spáchal sebevraždu, nepodařilo se mu své choroby zbavit a léčebná terapie v jeho případě selhala. Za druhé by bylo možné nalézt v jeho rozboru a definici sebevraždy snahu vykreslit ji v pozitivním světle tak, aby tato koncepce mohla být později využita jako apologie jeho vlastní sebevraždy.

Stoupenci teorie o Burtonově sebevraždě poukazují na několik skutečností, které tuto možnost indikují.⁸⁶ Předně je to epitaf, který Burton krátce před svou smrtí napsal a který lze nalézt na jeho hrobce v Christ Church v Oxfordu. Ten hlásá, že melancholie přinesla Burtonovi život i smrt.⁸⁷ Badatelé dále poukazují na to, že Burtonova astrologická předpověď vlastní smrti byla až nápadně přesná, což přivedlo některé tehdejší oxfordské studenty k domněnce, že Burton spáchal sebevraždu, aby se jeho předpověď naplnila.⁸⁸ Podle jiné teorie měla astrologická předpověď tak silný vliv na jeho psychiku, že se nakonec pod tímto náparem zabil.⁸⁹ Odpůrci těchto teorií naopak poukazují na skutečnost, že Burton byl

s. 66; R. L. NOCHIMSON, *Studies in the Life of Robert Burton*, s. 96, 111; A. GOWLAND, *Consolations for Melancholy*, TÝŽ, *The Problem of Early Modern Melancholy*, TÝŽ, *The Worlds of Renaissance Melancholy*; M. A. LUND, *Reading and the Cure of Despair*; TÁŽ, *Melancholy, medicine and religion*.

- 84 ANTHONY WOOD, *Athenae Oxonienses. Vol. 1*, London 1691, s. 535–536; MATHEW J. BISHOP, *Scholarship on Robert Burton's The Anatomy of Melancholy*, Logan 2016, s. 1–2; A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 300–301; R. L. NOCHIMSON, *Studies in the Life of Robert Burton*, s. 108.
- 85 A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 299–301; M. J. BISHOP, *Scholarship on Robert Burton's The Anatomy of Melancholy*, s. 25.
- 86 A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 300–301. – Většina stoupců teorie o sebevraždě se shoduje v tom, že se Burton oběsil ve svém pokoji v Christ Church College. JOHN AUBREY, *Brief Lives*, (ed.) Andrew Clark, Oxford 1898, s. 130; M. J. BISHOP, *Scholarship on Robert Burton's The Anatomy of Melancholy*, s. 2; R. L. NOCHIMSON, *Studies in the Life of Robert Burton*, s. 108.
- 87 A. WOOD, *Athenae Oxonienses*, s. 536.
- 88 A. WOOD, *Athenae Oxonienses*, s. 536; JAMES GRANGER, *A biographical history of England, from Egbert the Great to the revolution*, London 1824, s. 70–71; ALEXANDER CHALMERS, *The General biographical dictionary*, London 1817, s. 428–430; M. J. BISHOP, *Scholarship on Robert Burton's The Anatomy of Melancholy*, s. 2.
- 89 MICHAEL O'CONNELL, *Robert Burton*, Boston 1986, s. 33.

pohřben na posvěcené půdě.⁹⁰ Je však nutno zdůraznit, že ačkoli se zvěští a teorii objevil mnoho, zatím se žádnému badateli nepodařilo hypotézu o Burtonově sebevraždě potvrdit, či vyvrátit. Dokud se toto nezmění, není možné o těchto naznačených interpretacích Burtonova díla vážně uvažovat.

Burtonova léčba a prevence

Ať už jsou prognózy melancholické choroby sebezohroživější, Burton se ve své knize snaží poskytnout veškerou možnou pomoc a útěchu. Jako správný lékař nejprve usiluje o porozumění příčinám melancholie a potažmo sebevraždy, což je však úkol nadmíru obtížný. Čtenáři se tak může zdát, že chaos a disharmonie melancholického světa, kterou se *Anatomie* snaží popsat, se promítly i do obsahu a struktury knihy. Jak již bylo uvedeno, Burton předkládá nezměrné množství rozmanitých klasifikací, diagnóz a navrhovaných léčeb, které se často dokonce vylučují. V knize se střídají různé žánry, a to i v rámci jednotlivých kapitol.⁹¹ Stejně tak jeho autorská pozice a tón, kterým promlouvá ke svým čtenářům, jsou značně proměnlivé a nekonzistentní. Není výjimkou, že Burton jednou větou zpochybní veškeré léčebné snahy a osud melancholického člověka vykreslí v nejčernějších barvách, zatímco o několik stran dále předkládá čtenáři další rady a dodává mu novou naději. Tato zdánlivá nesourodost Burtonova postoje se může jevit jako projev melancholické choroby autora – jenž sám tuto možnost připouští –, jde však o promyšlený, vícevrstevnatý autorský, a především terapeutický počín.⁹²

Způsob, jakým je kniha napsána, umožňuje, aby byla přístupná co nejširšímu množství lidí: Burtonův jazyk není striktně odborný, a kromě latinských citátů je

90 A. WOOD, *Athenae Oxonienses*, s. 536; A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 301; R. L. NOCHIMSON, *Studies in the Life of Robert Burton*, s. 108, M. J. BISHOP, *Scholarship on Robert Burton's The Anatomy of Melancholy*, s. 25.

91 M. A. LUND, *Melancholy, medicine and religion*, s. 5–6; J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 376.

92 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 30–31, 163, 167. – Silná, víceúrovňová provázanost mezi Burtonovou nemocí a jeho autorskou a myslitelskou činností byla již probrána výše. Zkoumání a popisování vlastních problémů stejně jako činnost psaní mají v tomto případě fungovat jako jedny z terapeutických prostředků. V tomto ohledu je možné Burtona zařadit mezi autory tzv. útěšných spisů. R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 2, Sec. 3, Mem. 5, s. 374; Part. 2, Sec. 3, Mem. 8, s. 385–386; Part. 3, Sec. 4, Mem. 2, Sub. 6, s. 661; TÝŽ, *Anatomie melancholie*, s. 30, 31, 60; A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 252–253, 287, 299–301; B. AGRELL, *Consolation of Literature as Rhetorical Tradition*, s. 15, 16, 19–21; ELIZABETH MCCUTCHEON, *Robert Burton / Democritus Junior and Thomas More*, Moreana 35/1998, č. 135–136, s. 57–58; M. A. LUND, *Robert Burton the Spiritual Physician*, s. 680–681.

psán anglicky, tudíž mu mohly rozumět široké vrstvy.⁹³ Díky tomu, že jsou v knize popsány rozmanité symptomy a léčby melancholie, může v ní téměř každý najít něco užitečného a poskytujícího útěchu. Pro někoho to může být vůbec první moment, kdy si uvědomí, že danou chorobou trpí, což je zásadní krok k úspěšné léčbě.⁹⁴ Kniha zároveň reflektuje rozmanitost nejen choroby, ale i jednotlivých pacientů – pro Burtona je každý melancholik jedinečný a jako takový vyžaduje speciální léčbu a přístup.⁹⁵ Burton dále účelně pracuje s působností textu a snaží se o ustavení speciálního vztahu mezi autorem a čtenářem: jeho živý text plný satiry a ironie měl na čtenáře působit jako jisté zaklínadlo (epôdê), měl v něm vyvolat různé emoce, dodat mu odvahy či ho alespoň rozptýlit, a tím mu odpomoci od jeho chorobného stavu.⁹⁶ Burton sám sebe zároveň pasoval do role trpícího melancholika, který se dokáže vžít do situace čtenáře, lépe porozumět jeho problémům a následně mu pomoci. Motiv empatie je jedním z důležitých nástrojů v procesu léčby melancholie, a tedy prevence sebevraždy. Burton vyzývá nejen lékaře, ale i osoby obklopující melancholika, aby se snažili do jeho situace vcítit a poskytnout mu nutnou pomoc.⁹⁷ S odkazem na aristotelské pojetí člověka jakožto tvora společenského Burton upozorňuje na to, že již přítomnost ostatních lidí a narušení izolovanosti mohou mít terapeutické účinky.⁹⁸

Burton ve svém přístupu reflektuje především variabilitu a rozmanitost jednotlivých příčin a motivací k sebevraždě, přičemž tomu odpovídá i jeho snaha o odstranění těchto příčin neboli úsilí o celistvou léčbu melancholie. Z před-

93 M. A. LUND, *Melancholy, medicine and religion*, s. 35, 79–81.

94 Burton k tomu dodává: „[...] co jiného může být příčinou tohoto všeho, ne-li to, že neznají sebe samé?“ R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 70. – Zároveň si o kus dále postěžuje, že lidé „[...] se odmítají léčit a nevidí svou pošetilost [...]“ R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 71.

95 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, s. 32; J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 381–382; M. POMPILI, *Exploring the Phenomenology of Suicide*, s. 237.

96 Text knihy má podle Burtona působit jako magická formule, která ve čtenáři vyvolá různé pocity, emoce a zažene chorobný stav stejně, jako měl Žižkův buben svým zvukem zaháněl nepřátele a dodával odvalu těm, kteří na něj bubnovali. Burton se zde odvolává na v Evropě značně rozšířenou pověst, která měla svůj původ v díle *Historia Bohemica* italského humanisty a pozdějšího papeže Enea Silvia Piccolominiho. Podle této pověsti si měl vojevůdce Žižka přát, aby po jeho smrti vyrobili z jeho kůže buben, protože „[...] doufal, že jeho zvuk obrátí nepřátelé na útěk [...]“ R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 54, 212; M. A. LUND, *Melancholy, medicine and religion*, s. 2, 31–32; ENEA SILVIO, *Historia Bohemica / Historie česká*, (edd.) Alena Hadravová, Dana Martínková, Jiří Matl, Praha 1998.

97 J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 384.

98 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 3, Sec. 4, Mem. 2, Sub. 6, s. 661; J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 380.

chozího výkladu je patrné, že spouštěčů a podob této melancholie je nezměrné množství: ať už jde o působení tělesných šťáv, vášní duše, nesnesitelnou tíhu hříchů či Božího trestu, nesprávné užívání rozumu, strach ze zatracení, nebo nátlak okolního přirozeného i nadpřirozeného světa a společnosti. Zároveň bylo předvedeno, že melancholii Burton chápe v mnohem hlubším smyslu než jako pouhou nemoc, která má mnoho forem a příznaků. Melancholie je univerzální chorobou, je narušenou stránkou lidství a jako taková postupuje životem každého člověka a následně se projektuje i do okolního světa.⁹⁹ Léčba takové choroby, jejímž nejhorším projevem je sebevražda, tak vyžaduje komplexní a interdisciplinární přístup, který se nezabývá pouze jednou postiženou částí, ale člověkem a společenstvím jako celkem. Burton z těchto důvodů využívá jednotlivých disciplín, teorií, léčebných metod, útešných a terapeutických strategií, aby pokryl veškeré příčiny, symptomy, projevy a důsledky této choroby. Nezaměřuje se pouze na jednotlivce, ale z pozice humanisty a utopického reformátora se obrací i na celou společnost, politické tělo a prostředí, ve kterém se lidé pohybují a které se spolupodílí na formování jejich tělesného i duševního stavu.¹⁰⁰ A právě v této celistvosti a komplexnosti tkívá hlavní síla jeho léčebné a preventivní metody.

Závěr

Závěry analýzy ukazují, že ačkoli Burton jistě nebyl jediný, kdo v raněnovověké Anglii pohlížel na sebevraha s porozuměním a soucitem, přesto může být jeho přístup jen stěží ve větším kontrastu proti přístupu tehdejších soudců a koronerů, kteří dávali sebevraždu a melancholii do přímé souvislosti jen zřídka kdy, přičemž pokud se tak stalo, byl daný sebevrah označen za duševně chorého a neschopného zodpovídat za své činy. Všechny zbylé sebevrahy označili jednoduše za viníky. Domnívám se proto, že Burtonova koncepce sebevraždy představuje v tomto kontextu velmi promyšlený a sofistikovaný počin, v jehož základu stála upřímná snaha o porozumění člověku a poskytnutí léku. Ač má jít primárně o jednotlivce a jeho individuální potíže, Burton se obrací i na společnost jako celek, která má být taktéž součástí procesu porozumění a následně léčby. Tím, že skrze popis melancholické choroby podhalí veškeré možné příčiny sebevraždy, poukáže na skutečnost, že ten, kdo spáchá sebevraždu, je spíše obětí než viníkem

99 Burton při pohledu na okolní svět prohlašuje: „[...] všichni jsou stejně choří [...]“ R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 97.

100 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 132–146; A. GOWLAND, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, s. 263–264; JIŘÍ HRŮŽA, *Města utopistů*, Praha 1967, Otázky a názory, sv. 65, s. 26–27; J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 381.

a zároveň, že toto neštěstí může potkat či se dotknout každého člověka. Dále se snaží o mapování rizikových faktorů a příčin – které v jeho koncepci představují jednotlivé symptomy a formy melancholie – a na jejich základě následně stanovuje strategie možné prevence a záchran. Burton do seznamu rizikových faktorů zahrnuje celou řadu aspektů lidského života a přistupuje k nim z různých perspektiv: z hlediska medicíny hovoří o duševních poruchách a onemocněních (různé formy melancholie a šilenství), rodových dispozicích (melancholie, která je habitem), chronické bolesti, psychických stavech (vášně duše), dále popisuje socioekonomické a kulturní faktory a neopomíjí ani psychosociální stavy a povahové rysy člověka (melancholický charakter). Symptomy melancholie jsou v *Anatomii* zkoumány jak s ohledem na niternou, duševní část jednotlivce, tak na jeho vnější projevy a chování.¹⁰¹ Nadto jsou diagnózy, léčba a prevence rozšířeny o problematiku z oblasti duchovní a náboženské. Burton tak na jednu stranu zdůrazňuje závažnost a přímou souvislost mezi duševní poruchou a sebevraždami, ale zároveň mapuje i somatické a ne-patologické příčiny sebevraždy, díky čemuž předkládá značně komplexní pojetí sebevraždy. Zásadní je také jeho pojetí melancholie jakožto psychosomatické choroby, která může mít lehčí a krátkodobější podobu (pokud je sklonem), nebo naopak chronickou a opakující se podobu (pokud je habitem).¹⁰²

Díky tomuto komplexnímu a eklektickému badatelskému přístupu může Burton navrhnout rozmanité léčebné, terapeutické a preventivní strategie, které mají za cíl napravit chorobný stav, ve kterém se člověk nachází. Vedle propracovaných terapií využívajících poznatků z oblasti medicíny, filozofie a teologie je zásadní i jeho humanisticko-utopistická snaha o (nejen) mravní nápravu celé společnosti, celého melancholického světa.¹⁰³

Skrze svou knihu se Burton snaží o vytvoření vztahu mezi lékařem a nemocným, jenž sám o sobě má mít terapeutické účinky. Tím, že se snaží o prozkoumá-

101 J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*, s. 29–30.

102 R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 56, 164, 179; A. GOWLAND, *Burton's Anatomy*, s. 11–12; J. POTOČEK, *Robert Burton*, s. 96; R. KLIBANSKY, *Saturn and melancholy*, s. 6. – Burton spatřuje fyziologické příčiny melancholie v působení černé žluči a jejich výparů, které se dostaly až do mozku. Odvolává se taktéž na tradiční spojení mezi melancholií a stavy smutku a strachu, které nemají zjevné příčiny. R. BURTON, *Anatomie melancholie*, s. 190; G. NOON, *On Suicide*, s. 385–386; L. FÖLDÉNYI, *Melancholie*, s. 65; J. RADDEN, *The Nature of Melancholy*, s. 11, 29, 87–88; J. POTOČEK, *Robert Burton*, s. 14; A. GOWLAND, *Consolations for Melancholy*, s. 24.

103 K. Gardiner nachází analogii mezi tímto Burtonovým počínáním a přístupem humanistické psychologie, která vznikla v 50. letech 20. století jako alternativa k behavioralistické psychologii a Freudově psychoanalýze. J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 385–386; B. EVANS, G. J. MOHR, *The Psychiatry of Robert Burton*, s. 6.

ní veškerých možných forem a projevů melancholie, a tím, že sám sebe pasuje do role trpícího melancholika, se, jak již bylo řečeno, pokouší o porozumění a vcítění se do situace a situovanosti každého jednotlivce. Zároveň však svými závěry o mravní otázce sebevraždy apeluje na církev, lékaře a celou společnost, aby se zbavili negativních a stigmatizujících představ a sami přistupovali k sebevrahovi empatičtějšíм způsobem. V tomto ohledu lze Burтона zařadit mezi myslitele, kteří svým počínáním připravili půdu pro možný proces destigmatizace a dekriminálizace sebevražedného aktu, který byl na konci 17. století započat. Nicméně je třeba zdůraznit, že ačkoli Burton stavěl člověka a lidské blaho na první místo a jeho postoj byl v jistém ohledu téměř osvícenský, byl stále pevně ukotven v pozdně renesančním myšlení. A hlavně zdůrazňoval, že pokud má člověk doufat v nějakou pomoc, musí ji především očekávat v Boží milosti.¹⁰⁴

104 R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Part. 3. Sec. 4. Mem. 2. Subs. 6, s. 659; TÝŽ, *Anatomie melancholie*, s. 199; J. K. GARDINER, *Elizabethan Psychology and Burton's Anatomy of Melancholy*, s. 386.